

"Буде Україна незалежна і сильна"

Головний редактор "Української Газети" веде бесіду з Президентом України Леонідом КРАВЧУКОМ про найпекучіші проблеми, що стосуються внутрішньої і зовнішньої політики України, про керівні кадри держави, про сім'ю, чутки, людські біди

(Розмова відбулася в кабінеті глави Української держави 9 грудня 1993 року).

Президент іде до кінця в без'ядерному статусі і робить нову заяву через "Українську Газету"

"Шановний Леоніде Макаровичу, я дуже вдячний, що Ви знайшли час, щоб зустрітися на моє прохання з "Українською Газетою" і поговорити про питання, які сьогодні найбільше турбують український народ, а, безперечно, вони турбують і Вас як Президента, першого Президента незалежної України. Сьогодні на Вас, пане Президенте, різко нападають з усіх боків - і націонал-демократи, і соціал-комуністи, і так звані центристи. Нападають (і не без підстав) прості люди, які через катастрофічно падаючий рівень життя зневірилися у нинішніх лідерах і нинішній владі. Давайте будемо говорити з Вами, Леоніде Макаровичу, відверто".

"Давайте".

"Нападала, нападає на Вас і "Українська Газета", якщо Ви читали її публікації".

"Читав. Я стежу за Вашою газетою. Мені вона подобається".

"Можливо, тому Ви й погодилися на цю нашу зустріч, бо наші нападки на Вас відбуваються без образ і ярликів. Наші оглядачі, серед яких, Ви знаєте, і одна з найбільш авторитетних, порядних і чесних фігур в Україні - Ігор Юхновський..."

"Так".

"Наші оглядачі оцінюють те, що Ви добре робите для України, а що невдало..."

"У Вас суб'єктивний погляд".

"Ні, у нас незалежний погляд, Леоніде Макаровичу. Ми не схилиємося ні до жодної партії, ні до будь-якої політичної сили, а тим більше до опозиції. У нас позиція: допомагай Президенту, Верховній Раді, уряду, керівникам установ у їхніх кращих діях і будь об'єктивним у оцінці їхніх помилок, невдач, а то й антиукраїнських дій. "Українська Газета" залежить тільки від одного - від України, її незалежності, від щастя й добробуту українського народу. В центрі всіх наших публікацій дві теми: хто ми? Хто нами керує?"

"Я розділяю Ваші прагнення".

"Щоб у нас вийшла змістовна і щира розмова, Леоніде Макаровичу, я відразу скажу Вам про своє ставлення до Вас. Мною володіють два почуття. Перше - почуття вдячності. Якщо пам'ятаєте 1998 рік, коли в Київському театрі імені Франка готувалася перша в Україні вистава "Момент" за творами "буржуазного", у недалекому ще минулому, націоналіста - видатного письменника Володимира Винниченка. Ви, тоді ще завідувачий ідеологічним відділом ЦК КП України, єдиний, хто врятував її прем'єру".

"Звичайно, я добре це пам'ятаю".

"Я трохи зроблю відступ перед основними запитаннями. Нагадаю суть справи, щоб і читачі знали, яку Ви без зволікання проробили культурно-патріотичну "операцію". Це, вважаю, цікава сторінка початку становлення української державності і того, хто і як хотів піднімати Україну з колін. Головними дійовими особами тоді були: Ви, український комуністичний ідеолог; Юрій Олененко та Станіслав Колтунюк (відповідно - міністр і перший заступник міністра культури України) та головний режисер театру Франка Сергій Данченко. Я значною організаційною мірою був причетний до вистави "Момент" і тому був зацікавлений у виході Винниченка на "волю" в нашій Україні. Перед прем'єрою телефонує мені Данченко і каже, що прем'єра не відбудеться, бо всього Винниченка десь на секретаріаті чи політбюро особисто заборонив Щербицький. (Він тоді був ще в гігантській силі член двох політбюро і так далі, і тому подібне). Коли Щербицький сказав, то це вже як постанова, як закон, як судова ухвала. А прем'єра мала відбутися через кілька днів. Ось тоді я рвонув (іншого, точнішого слова не підбереш) до Вас, Леоніде Макаровичу. Пройшов, прорвався до Вашого кабінету. (Це, щоправда, для тодішнього комуніста та ще завідувачого відділом республіканської газети було нескладно). Розповів Вам тет-а-тет про "запрет" Щербицького. І Ви, будучи ще в полоні телевізійного "двобою" з Народним рухом, враз

підняли дух і мій, і майбутньої вистави. Ви тоді заявили: "Нехай там нічого не вигадують ні Олененко, ні Колтунюк, а тим більше Данченко. Щербицький не забороняв "Моменту" Винниченка і взагалі всього Винниченка. Так, він виступав на секретаріаті і говорив про Винниченка. Але той виступ писав я йому. І в тому виступі йшлося, що Винниченко - український письменник і треба друкувати, показувати на сцені ті його твори, які служать українському народові, його добру, але є окремі твори, які треба ще вивчити. Ви ж розумієте, який то був період. Тільки починала відкриватися заборонена національна сторінка. І не так легко було переконати першого лідера партії України, багаторічного виконавця лінії Москви в тому, що нам треба повертати своєму народу його національні культурні скарби". І тоді Ви, Леоніде Макаровичу (я не співаю Вам хвалу), сказали ще таку фразу, що я буквально окрилений вилетів, як куля, з Вашого кабінету. Ви врятували виставу. То були золоті слова на той час: "Ідіть до Олененка, Данченка і скажіть від мого імені, щоб не мудрували і робили прем'єру Винниченка".

"Я добре пам'ятаю нашу зустріч, пане головний редакторе, я хотів сам прийти на прем'єру, але..."

"Я знаю, Ви послали завідуючого сектором культури Дмитра Івановича Остапенка..."

"І він дуже хвалив ту виставу. Так, вона і за кордоном мала успіх".

"Мала. Тільки той же Данченко її швидко прикрив, бо не хотів, щоб у театрі була краща вистава, ніж його постановки. Про його національну свідомість і патріотизм у той період нічого й говорити".

"Тут я вже нічим не міг допомогти".

"Тож, вельмишановний Леоніде Макаровичу, мною володіє стосовно Вас перше таке далеке, але вдячне й понині почуття - протилежне, що дуже мене хвилює, - Ви як Президент України, чесно Вам кажу, - незрозуміла фігура для мене і "Української Газети", видання, що веде лінію на рішучу побудову щасливої, сильної, незалежної України. Ви вже понад два роки є Президентом. Багато і в Україні, і за рубежем кажуть, що Ви допускаєте безліч помилок. Я переживаю за Вас, за Президента своєї України. Я не критикую. Я не хочу займатися критиканством. Я переживаю за деякі незрозумілі, а то й дивні для мене і моїх однодумців, Ваші дії, рішення щодо того ж економічного союзу, Чорноморського флоту, які, на мій погляд, не слугують незалежності України. Але треба зрозуміти Вас. Ми маємо лише два роки (не 200, як США) незалежності. Будувати з "нуля" державу, з темряви комуністичної чуми - це подвиг. Тому я хотів би найважливіші моменти Вашої діяльності і Вашого, безперечно, складного, титанічного президентського життя з'ясувати. Я запитуватиму Вас так, як думаю, а Ви, зрозуміло, спробуйте переконати мене в моїх "помилках".

"Спробую".

"Дуже хотів би, щоб у нашій бесіді виникла між нами ниточка довіри, щирості, відвертості і поваги один до одного".

"Я теж цього хочу, тому й зустрівся з Вами".

"Ще один свій намір Вам повідомлю, пане Президенте: я прийшов до Вас, вибачайте за такий народний вислів, "не ритися в брудній білизні". Я маю на увазі різні "гріхи", в яких Вас обвинувачують Ваші недружні опоненти. Однак є в мене запитання про деякі чутки щодо Ваших зарубіжних "маєтків", російського мовлення Ваших рідних, спадкоємності кабінету Щербицького, в якому Ви працюєте і ми зараз ведемо бесіду, та інше. Вважаю, що найкращим шлягбаумом, щоб зупинити наклепи на того чи іншого державного лідера, - є гласність, чесна заява самого лідера щодо "народних", "політичних" вигадок чи й правдивих фактів, в яких найкраще чесно самому зізнатися".

"Я з Вами згодний. І, будь ласка, готовий чесно, відверто відповісти на будь-які запитання".

"Почнемо з найголовнішого для долі незалежності нашої України - її національної безпеки. В останньому номері "Української Газети", якщо Ви читали, ми про це вели бесіду з головою Робочої депутатської групи по підготовці до ратифікації Договору "СТАРТ - 1" і набуття Україною без'ядерного статусу, народним депутатом України, активним міністром охорони навколишнього середовища України Юрієм Костенком".

"Я уважно це прочитав".

"Там висловлюється, зокрема, й незгода з Вашою, пане Президенте, позицією щодо негайної передачі всієї ядерної зброї Росії."

"У мене в цьому питанні принципова, незмінна позиція".

"У бесіді з Костенком ми процитували Ваш лист Президенту США Джорджу Бушу від 7 травня 1992 року, де Ви повідомляєте, що Ви намагаєтесь терміново вивезти до Росії всю ядерну зброю з України - тактичну до 1992 року, а стратегічну - до 94-го. Ви таке давали зобов'язання?"

"Зобов'язання такого в цьому листі ніхто не давав, слід читати всього листа. Я писав інше. Я писав, шр Україна робитиме це, як передбачено Договором про СНО і в контексті Заяви про без'ядерний статус України, шр

приймалися нашою Верховною Радою".

"Чому Ви так дуже поспішаєте все одразу вивезти? Росія ж нам ні цента, ні копійки не заплатила за вивезену тактичну зброю".

"Справа в тому, я й зараз вважаю, що ядерну зброю ми мусимо вивезти якнайшвидше. Але, звичайно, Ви маєте рацію, я теж на цьому стою, - нам повинні відшкодувати затрати".

"Вони не відшкодують!"

"Чому не відшкодують? Уже з Росією домовилися про стратегічну зброю. Є угода підписана".

"То це ж угода, щоб повернути за стратегічну. А за тактичну - нічого. Вона, як вважають і наші, і зарубіжні спеціалісти, оцінюється в мільярдах доларів".

"Зараз провадяться переговори і з цього питання. Є принципова домовленість про відшкодування і за цю зброю".

"А ви не можете так, як Росія це вміє, натиснути і боротися за наше добро?"

"Ми і боремось так, як дозволяють можливості і право. Але, бачите, кран нафтовий і газовий з того боку. А ми поки що живемо в борг. І загалом "натиснути" - це означало б вести політику з позиції сили".

"Леоніде Макаровичу, Ви одержали запізнілу телеграму від Єльцина щодо ратифікації Україною Договору "СТАРТ - 1".

"Одержав".

"Про неї багато писала наша преса. Одна газета навіть цитувала, заявляла, що Вас там принижує добродій Єльцин, ставить ультиматум, що за два роки Ви негайно вивезли до Росії всю стратегічну зброю. Ви можете цю телеграму або прочитати, або дати мені її для публікації в "Українській Газеті"? Чи це таємниця?"

"Ні, немає таємниці. Але це особистий лист, навіщо його афішувати. Він не для друку".

"Однак люди, український народ повинні знати, що нашому Президентові викручують руки і ноги. Я тут на Вашому боці і не хочу, щоб Вас принижували".

"Ніхто не викручує. Давайте спокійніше проаналізуємо всю ситуацію. У листі Єльцина йдеться про два моменти".

"То це лист чи телеграма?"

"Телеграма-лист. Спочатку дається як телеграма, а потім надходить як лист".

"Вибачте, Леоніде Макаровичу, а як він, цей лист-телеграма починається? "Шановний товаришу Президенте!", - "Вельмишановний пане Президенте!"

"Та яке це має значення?"

"Це дуже цікаво".

"Він пише: "Дорогой Леонид Макарович!"

"О! Це добре!"

"Та ні, це не означає, що з цього слова визначається політика".

"Отже, в листі два моменти".

"Два моменти. Перший. Він аналізує ситуацію, що склалася після ратифікації Договору "СТАРТ - 1" Верховною Радою України, і вважає, що це не можна вважати ратифікацією".

"Аналізує ситуацію чию? Ту, що в Україні склалася чи в Росії?"

"У світі".

"Чому він вважає неправильним рішення нашого парламенту?"

"Тому що воно відходить від обіцянок, які раніше давала і Верховна Рада України, і Україна, підписавши Лісабонський протокол. І це правда. Ми відійшли. Тут треба речі називати своїми іменами. І це не я відійшов. Я стою на тому, що ми маємо йти послідовно. Верховна Рада зробила речі, я вважаю..., ну, недалекоглядні для України. Міжнародний авторитет нашої держави серйозно підірвано".

"Леоніде Макаровичу, але Лісабонський протокол підписали не Ви як Президент, глава нашої держави, який відповідає за Україну, а добродій Зленко, міністр закордонних справ країни".

"Це не має значення, бо йдеться про певний статус документа".

"Як це не має значення? То навіщо тоді потрібне рішення Верховної Ради? Вона ж повинна ратифікувати той протокол або не ратифікувати? Так ведеться у світі. Підпис міністра, я гадаю, юридично неправомірний. Верховній Раді дається право - або ратифікувати, або не ратифікувати, або те зробити, або друге".

"Право треба використовувати в інтересах держави".

"Хіба це не в інтересах держави ратифіковано - що нам повинні компенсувати і за те, і за те, і за те? Що нам повинні гарантувати міжнародну безпеку? Хіба це погано вона зробила, пане Президенте?"

"А я хіба щось кажу проти цього? Але треба було ратифікувати договір ДНЯЗ".

"Як-як?"

"ДНЯЗ - це ми приєднуємося до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї".

"Це п'ятий пункт?"

"Так. І хіба я кажу, що погано зробила Верховна Рада, що написала застереження? Але які? З одними я згоден, а деякі принципово суперечать нашій раніше визначеній позиції".

"Але ж якби ми приєдналися до того п'ятого пункту Лісабонського протоколу, то юридично погодилися б, що ми не володіємо ядерною зброєю, і тоді б нас розгнудали, як знесилених шкап".

"Як це не володіємо?"

"Там так записано, Леоніде Макаровичу".

"Ми не розповсюджуємо ядерну зброю - там записано".

"Якщо ми підпишемо, то Росія одержить право вивезти з нашої території все, що захоче. Мені так розповідали знаючі спеціалісти".

"Це так розповідають. А Ви послухайте, що я Вам скажу".

"Так".

"Росія приєдналась?"

"Так".

"Приєдналась. Білорусь і Казахстан приєдналися? Приєдналися. Всі держави приєдналися, а Україна ні. Чому? Що Ви поясните людям? Що Ви за те, щоб розповсюджувати ядерну зброю? Як Ви хочете її розповсюджувати, скажіть мені? Або поясніть мені оцю нісенітницю багатьох балакунів з ультралівих і ультраправих про те, що ми можемо перекодувати наші боєголовки. То я хочу Вам поставити перше і головне запитання: на кого Ви будете перекодувати? Це ж не абстрактні поняття. На Сполучені Штати, чи на Росію, чи на Францію? Чи на Великобританію? Не буває ж абстрактне кодування. Зараз ракети спрямовані на США".

"Так".

"Але кнопка в Росії. Ви розумієте?"

"Так".

"Тобто я сьогодні як Президент, скажімо, маю ядерну зброю, але я нею не розпоряджаюсь".

"Вона у нас як небезпечний квартирант?"

"Вона для мене тільки як небезпека. Я знаю, що "там" кнопка. То я й кажу: чому нам не зняти цю зброю, добитися, щоб була компенсація, і віддати її? Вона нами ніколи не буде використана. Це зрозуміло має бути кожній людині".

"А пані Тетчер казала, що це захист, що це стримування для нападу на тебе".

"Яким чином?"

"Якщо ми матимемо цю грізну зброю, то на нас не нападуть".

"Так я ж їй повторював. Ну от у Вас є палиця".

"Так".

"Кий! Він ваш. Зараз його тримає в руках людина, яка сидить там, у приймальні. Скажіть, Ви можете її використати?"

"Ні".

"Так чого ж тоді базікати, вибачте на слові? У мене стоять ракети, які я не можу використати".

"А як же зробити, щоб ми могли їх використовувати?"

"Це не-ре-аль-но!"

"І тому Ви не хотіли, щоб у рішенні Верховної Ради по ратифікації не вказувалось 36 і 42 відсотки першочергового скорочення ядерної зброї?"

"Це вже нісенітниця, бо коли будуть вичерпуватись строки функціонування боєголовок, то ми будемо їх вивозити незалежно від постанов і указів. Ніхто не допустить трагедії. Коли я зібрав усіх учених, яких тільки можна знайти в цій галузі, і ми двічі це питання обговорювали на Раді безпеки, то вчені довели до деталей, що змінити щось може лише той, хто виготовляє. Ми, Україна, боєголовки не виготовляємо. Виготовляє Росія. І завод-виготовлювач ставить код. І тільки він знає цифри, більше ніхто у світі".

"Так".

"Ми можемо боєголовку зняти і поставити "На сховище".

"А запустити..."

"Ніколи в житті. Ракету - можна, але знову ж таки ядерного вибуху не буде. Тому що все це код, а код там, у Москві. Ну, це всі знають. Більше того. Кожна деталь має час свого життя. І те, що Верховна Рада не ратифікувала... Повторюю, завтра, скажімо, для ракети закінчується строк її безпечного фізичного життя..

І нехай не ратифікують. Я ВИВЕЗУ ЦІ БОЄГОЛОВКИ З УКРАЇНИ! Я ЗАЯВЛЯЮ ЦЕ ЧЕРЕЗ "УКРАЇНСЬКУ ГАЗЕТУ". Тому що завтра може бути пізно, завтра може статися непоправне. І не Ви будете відповідати, і не Верховна Рада як законодавчий орган, а той Президент, який до цього допустив".

"Це дуже сильні фрази Ви сказали, Леоніде Макаровичу... Я вже вірю, може, й справді, так треба зробити..."

"Це реальні речі я Вам кажу. Чорнобиль, порівняно з тим, що може статися у зв'язку із ядерною зброєю, - то тільки казочка була. Я нікого не хочу залякувати. У нас 176 ракет, кожна боєголовка - це страшна сила, навіть збагнути важко".

"І якась, Ви кажете, може сама зірватися, якщо настане її "смерть"?"

"Ну, цього ми не допустимо, бо забезпечимо технічний нагляд. Але є строки, після яких боєголовки приходять у важкий стан. Я тоді звернусь до Росії: "Забирайте!", але фахівці скажуть: "Ми туди не поліземо, там уже небезпечно". Все! Робіть із нею що хочете. Ви її тоді будете віддавати, про-си-ти, щоб у вас забрали, її не візьмуть".

"Умгу".

"Це ж настільки складні речі, що їх емоціями, нефахово вирішувати не можна. Кричати можна з гордістю: "Ось у нас є ядерна зброя, і ми сильні!" Всі, хто це каже, знає, що ця ядерна зброя сьогодні Україною не може бути використана".

"То виходить, безперспективно сподіватися, щоб у нас могла залишитися хоча б одна якась ракета, щоб хоч налякати кого-небудь?"

"Абсолютно! Є, щоправда, одна річ, якщо реально підходити до цієї проблеми. Можна розглянути питання про використання носіїв у мирних цілях. Ядерна зброя, повторюю, для нас безперспективна. Ми заходимо в глухий кут. Чому? Я скажу. Кожна держава, яка є ядерною, сама виготовляє ядерну бомбу".

"А ми не можемо виготовляти самі?"

"Ні, не можемо, бо не маємо ядерної промисловості. А щоб створити ядерну промисловість, потрібні роки і роки, і десятки мільярдів карбованців".

"Щоб виготовити, щоб побудувати для цього завод?"

"Завод".

"Десятки мільярдів... Це... Це поки що фантастика для нас..."

"Це може бути через 15 років".

"Будуть ці гроші?"

"Ні, якщо порушити питання і настроїти на це всю економіку, ресурси, зусилля народу... І щоб ще були гроші, то за це можна взятися... Збагачення урану... Контроль... Тоді держава повністю сама все робить. Ніхто ядерної зброї

нікому не продає. Це не рушниця. І та держава, яка оголошує себе ядерною, повинна мати весь ядерний цикл. І своєю постановою Верховна Рада фактично оголосила Україну ядерною державою. На якій підставі? Ми не ядерна держава. Ми тільки маємо успадковану ядерну зброю. І світ, і Єльцин тоді кажуть: якщо ви оголосили себе ядерною державою, то ви маєте відповідати за це. Обслуговувати ви можете? Ні. Відтворення? Ні. Технічне забезпечення, запасні частини у вас є? Ні. То чого ж ви хочете? Ну що я можу проти цього сказати? Нічого".

"То так Єльцин до Вас пише?"

"Не такими словами, але суть така. І друге. Він каже, які ж тоді наслідки з цього виходять для Росії? Якщо ви ядерна держава, то чого ми маємо обслуговувати ваші ядерні комплекси? Ви самі повинні це робити. Навіщо нам ваші складнощі? Ви не приєдналися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Я ж йому кажу: ми хочемо, щоб відшкодували нам. Для нас це головне питання. Щоб ми знову не безплатно передали. Все-таки тут праця народу, і тактична, і стратегічна зброя має вартість. Давайте вирішимо ці питання: відшкодування - раз, безпека нашої державності - два..."

"Вони погодяться і обдурять нас".

"Ну, якщо виходити з цього, то не можна підписувати жодного документа. Це несерйозно. І третя умова фінансово-технічна допомога. Три моменти. Вирішимо? І ми йдемо далі, і Верховна Рада повернеться до цього питання. Я переконаний у цьому".

"Це Ви сказали так йому?"

"Йому, і Клінтону".

"Ви дали вже відповідь йому на цей лист?"

"Звичайно. І написав, і в розмові сказав".

"А лист Єльцина який був? Доброзичливий? Без ультиматумів?"

"Ні. Не було жодних ультиматумів. Він розмірковує, як би треба було зробити, вчинити. Що в нього є тривога. Що Україна може стати у світі державою, яку звинуватять у тому, що вона зупинила ядерне роззброєння. Ви ж бачите, як за кордоном заявляють і пишуть: ви не приєдналися, ви не ратифікували фактично, то ви стали на шляху всезагального ядерного роззброєння. За "СТАРТОМ - 1" іде "СТАРТ - 2". Без "СТАРТу - 1" не буде вирішуватися "СТАРТ - 2". Якщо історики почнуть аналізувати, повірте мені, то нас звинуватять у тому, що ми ведемо до політичного і військового напруження на планеті. І ви нічого не доведете історії".

"Оце тільки підозріло, що Америка дуже хоче нашого роззброєння. Сама не роззброюється і сама, чи не найсильніша ядерна держава, примушує нас, щоб ми не були ядерною. Хоч ми зараз економічно слабкі, та військова броня і гармати наші потужні. Ось вони й возяться біля нас як великі собачки біля доброго кота. Кіт має гострі пазурі. Якщо нам ці пазурі відчиркрити, то будемо їхню волю виконувати або потерпати. Ні, хочеться, щоб ми теж були сильною державою. Ми цього варті".

"Мені теж багато чого хочеться. Але ж треба тверезо мислити. Ракети, які стоять в Україні, націлені на Америку".

"Це так".

"Вони знають, що кнопка у Москві. Хаос економічний - і у нас, і там. Політичний хаос теж є. І американці бояться, що в цьому хаосі може бути небезпека для світу, для миру. Комуś десь стукне в голову... Це коли стабільність, коли організація, коли дисципліна, коли наукове обслуговування - інша річ. Вони бояться. Я їх розумію, і я сказав Клінтону, що ми готові іти на те, щоб зняти боеголовки і поставити їх в Україні. Не вивезти, а залишити для зберігання".

"Тоді вони будуть безпечніші?"

"По-перше, безпечніші, по-друге, я буду спокійний, щоб хтось десь не використав цю кнопку для того, щоб ці ракети стартували із землі України, а я відповідав перед світом. Це міркування, припущення. Ми зробимо все, щоб цього ніколи не було, але рахуватись слід".

"Це непогано. Ми можемо прийняти таке рішення: або Ви, або Верховна Рада?"

"Можемо. Але ж ми хочемо, щоб зробили якісь зустрічні кроки до нас. Щоб нам повірили, а я все зроблю, щоб повірили, і щоб була якась нормальна, без принизливих умов, економічна допомога, щоб було нормальне ставлення не тільки завдяки ядерній зброї, а щоб дивилися на Україну як на таку, де є висока культура, наука, великий економічний потенціал, які можна разом задіяти. Зробіть перші кроки. Ми зробимо. І почнемо цивілізовано, з повагою один до одного, працювати".

"Леоніде Макаровичу, але вони не хочуть серйозно нам допомагати. Обіцяють 175 млн. доларів. А для роззброєння потрібно, за підрахунками експертів, до 2 мільярдів. Ніхто нам таких коштів не дасть. Наша державна скарбниця порожня. То що з того, коли б Верховна Рада й прийняла рішення, яке хочете і Ви, і Єльцин, і Клінтон, і весь світ білий?"

"Так ось після того, як ми прийняли б рішення, можна було б порушувати питання про гроші. А ми хочемо як у

"Дванадцяти стільцях". Я вже казав про це на Верховній Раді: стільці вранці, то гроші ввечері, стільці ввечері, то гроші вранці, а гроші наперед".

"А з Клінтоном Ви розмовляли тут, зі свого робочого кабінету?"

"Ось цей телефон, по якому я з паном Клінтоном вів бесіду".

"Як він розмовляв з Вами? Ввічливо чи як диктатор?"

"Він взагалі дуже ввічливий. Не було ще такого випадку, коли б Президенти розмовляли між собою не ввічливо. Це наші політики часто змагаються в неввічливості. Клінтон - дуже ввічлива людина. Я з ним тричі спілкувався по телефону: вперше, коли я його привітав із обранням Президентом; вдруге, коли він мені телефонував, я був тоді на дачі, - це в отой період страйків улітку; і оце - втретє".

"Розмовляли вранці чи ввечері?"

"Ввечері".

"Ви сиділи... Ви знали, що він телефонуватиме?"

"Обов'язково. Мене попередили".

"Ви якою мовою розмовляли? Англійською чи українською з ним?"

"Я українською, а він англійською. І в мене і в нього був свій перекладач".

"І, кажете, дуже ввічливо..."

"Найшанобливіше виявляв ставлення і до мене, і до України. Він завжди підкреслює одне і те саме - Америка зацікавлена, щоб була незалежна Україна, щоб вона виступає за її територіальну цілісність, за її безпеку, запевняє, що хоче добра Україні. Він щразу з цього починає".

"А це правда, що в Москві була спільна секретна зустріч представників Рад Безпеки Америки і Росії? Зібралися і щось обговорювали проти України?"

"Ні".

"Це розмови?"

"Розмови. Було недавно засідання російської Ради Безпеки окремо. Про це повідомлялося у пресі. Але там обговорювалися питання не тільки України, а й загальної безпеки у світі".

"Леоніде Макаровичу, Збройні Сили України - це оборона, це існування незалежної України. Коли був прем'єром Кучма, то заявляв, що не знає, чим займається Морозов, тодішній наш міністр оборони. Пам'ятаєте таку фразу?"

"Ну і що?"

"Верховна Рада теж не вирішує питань ефективності військового механізму, бо це колективний орган. Скажіть, будь ласка, пане Президенте, хто із перших найвищих посадових осіб держави персонально, систематично і, я б наголосив, відповідально займається проблемами Збройних Сил?"

"Президент".

"Невже на Вас усе лежить безпосередньо?"

"Про все, чим живуть Збройні Сили, доповідається цілком тільки Президентові. Президент є Верховним головнокомандуючим".

"Ви полковник чи...?"

"Полковник".

"Добре, що хоч звання собі маршальські не присвоюєте, як це робили колись наші комуністичні лідери."

"Не в званні справа. Головне - не допустити в державі війни, кровопролиття".

"Ось тут, пане Президенте, віддамо Вам належне: за два роки Вашого "правління" український народ не вдалося певним, скажемо м'яко, недружнім силам втягнути у руйнівні конфлікти".

"Повторюю, Президент найбільше відповідає за безпеку нашого народу. І тому, якщо Ви, пане головний редакторе, не маєте ще запитань по ядерній зброї, а ми з Вами, здається, досить детально і популярно про це поговорили..."

"Так, Ви популярно розклали все по полицях".

"То я ще раз заявляю: хто б не галасував чи голосував за ядерне озброєння, Україна має позбутися ядерної зброї. Це зумовлено військово-політичними, технічними, екологічними й іншими обставинами. Але зробити це слід, керуючись інтересами народу".

"Українська Газета" Вам сприятиме в цьому, пане Президенте, якщо за всю - і ту, тактичну, і цю, стратегічну зброю хитромудра Росія, чи хто там іще з нею, сплатять нам за всіма рахунками".

"Я цього доб'юся".

"Росія вимагає у нас борги, а сама - ще більший наш боржник. Нехай її нинішні лідери спочатку повернуть нам 16 відсотків коштовних запасів СРСР - алмазних, золотих, інших цінностей. Вони ще мають нахабство тиснути на Вас... Не піддавайтесь їм, і народ Вас підтримає, Леоніде Макаровичу. Але зараз ситуація з настроєм у гущі народу дуже й дуже вулканічна. Я маю на увазі наше нинішнє злиденне матеріальне становище. Люди, більшість людей, стурбовані, що будуть завтра їсти. Все дороге, не по зубах... Ви про це, безперечно, не гірше мене знаєте".

"Так, наші економічні труднощі дійшли високої критичної шкали".

"Основне запитання, Леоніде Макаровичу, що найбільше тривожить сьогодні Україну, український народ. Ми одержали один цікавий лист. Його автор цитує Ваш відомий афоризм, який особливо модний в устах різних керівників, які тільки на словах дбають про незалежність України. Ви породили: "Маємо те, що маємо". Наш читач обурений такими словами і уточнює, я вважаю, правильно їхній зміст стосовно ситуації, що склалася в державі. Він стверджує: "Ми маємо те, що дозволили". Це, безперечно, Леоніде Макаровичу, камінець у Ваш город... І тому до Вас таке запитання: як могло статися те, що після різкого підвищення Кабінетом міністрів, яким Ви керуєте, ціни на продукти харчування, вже не кажучи про промтовари, український народ став за одну ніч жебраком, а разом із тим дуже злостивим до лідерів своєї держави, і до Вас зокрема. Чому так сталося? Поясніть, будь ласка, просто і популярно, без "наукового" обгрунтування, якщо можете".

"Популярно так. Коли б у нас були реальні кордони з усіма державами світу, я повторюю, реальні кордони, не прозорі, які зараз є, а просто смуга з усіма атрибутами, ми могли б установлювати всередині країни такі ціни, що відповідають нашим економічним можливостям. Це перше. Друге..."

"Вибачте, пане Президенте, отже, перша причина зростання цін - прозорість наших кордонів, тобто відсутність реальних кордонів у нас?"

"Ні, ні, я поясню. Я повернуся до головного..."

"Я просто хочу зрозуміти, щоб ми далеко не пішли..."

"Далеко не підемо. Та зараз, коли ми маємо прозорі кордони, ціни в сусідній державі автоматично впливають на нашу ситуацію. Скажімо, у нас ціни нижчі, в Росії - вищі. Вивозять продукцію в Росію, продають за рублі, конвертують рублі в долари, знову беруть купони..."

"Стрижуть купони!"

"Так, стрижуть! І відбувається процес вивезення".

"Ясно".

"Отже, друге. Ціни мають відповідати затратам. Наші ціни ще не відповідають затратам. І справа навіть не у високих цінах. Розумієте? Справа - у відповідності зарплати і ціни".

"То це саме весь час стверджує наш політичний оглядач, академік Ігор Рафаїлович Юхновський".

"Я знаю. Нам треба привести до відповідності оплату праці з цінами, і тоді зросте життєвий рівень народу. Скажімо, ціна може бути одна копійка, а зарплата - дві копійки. Ви купите за дві копійки якісь дві речі".

"Леоніде Макаровичу, Ви кажете, "треба привести", а коли це "треба" стане реальним? Як це буде? Ви вже розробляєте якийсь механізм, чи що? Чи Ви тільки думаєте зі своїм Кабінетом над цим?"

"Чому думаємо? Ми працюємо".

"Але зараз магазини порожні, і скільки ще часу вони вбиватимуть наші душі, нашу свідомість своїм жебрацьким виглядом?"

"А чому вони порожні? Бо все з них вивезли".

"Хто? Куди? Що, з кожного магазину одночасно все вивезли?"

"Вивезли за кордони України половину продукції. Колективні господарства не продають за такими цінами..."

"То що, з баз вивозять? Хто?"

"От Ви не розумієте. Колгоспи не можуть сьогодні продавати за низькими цінами продукцію або вони реалізовуватимуть її за своїми затратами. Не може іншого бути. Ми дотували п'ять трильйонів... Дотація складала, здається, за півтора місяці п'ять трильйонів! То, якщо мати бюджет, треба дати ці п'ять трильйонів колгоспам, і вони будуть продавати вам за низькими цінами. А так вони кажуть: віддайте мені затрати, інакше я не можу вести розширеного виробництва".

"То причина в тому, що вчора і сьогодні підвищили ціни, криється у прозорих кордонах і цінах, які не відповідають затратам?"

"Головне - затрати. Треба або дотувати, або відпустити ціни. Іншого шляху немає".

"І Ви їх відпустили!"

"Відпустили. Дотація нічого не давала. Прозорі ж кордони я зв'язую з тим, що коли є дотація, то вивозять продукцію туди, де вищі ціни. Тобто кордони не головне, не на першому місці кордони. Однак все зв'язане між собою. В умовах дотації, повторюю, ціни низькі. Через них треба на замок закрити кордони, щоб ця продукція не вивозилася туди, де високі ціни. Розумієте?"

"Скажіть ще точніше, Леоніде Макаровичу, щоб і я, і люди, які прочитають нашу розмову, збагнули, коли ж саме стануться зміни на краще, коли відбудеться зупинка нашого зубожіння. Ви б побачили, скільки зараз з'явилося біля хлібних крамниць стареньких бабусь. Наче то (хай вони мені вибачать) бездомні голодні чотириногі стоять... Просять шматочок булочки, бо нема за що купити".

"Коли, повторюю, приведемо до відповідності заробітну плату із цінами".

"То коли це станеться? Завтра, через місяць, через десять, сто років?"

"Коли остаточно визначимося, які в нас будуть енергоносії, скільки вони коштуватимуть. За останній час Росія вже тричі збільшувала ціни на енергоносії. Тричі".

"То вона постійно збільшуватиме, і ми ніколи..."

"Ні, ні. Є світова ціна".

"Яка вона?"

"Зараз немає ще цієї світової ціни".

"Чому немає? Коли буде?"

"У січні місяці наступного (1994. - Прим. ред.) року".

"У січні вона визначить, і що, настане стабілізація?"

"Ось тоді ми, зі свого боку, визначимо верхню шкалу цін".

"Так".

"Визначимо шкалу заробітної плати, пенсій. І вже все буде залежати від продуктивності праці. Якщо, наприклад, ми збільшуватимемо виробництво, ціни будуть падати. Якщо зменшуватимемо виробництво, то ціни зростатимуть. Це закономірно. Не може по-іншому бути. Я наведу Вам простий приклад. У вас є 100 кілограмів хліба".

"Так".

"І у Вас сто осіб. Ви можете дати кожному по одному кілограму незалежно від того, скільки Ви даєте всім грошей. Дасте грошей більше, куплять за більше грошей ті ж сто кілограмів. Тобто мова йде про те, що треба збільшувати кілограми. Збільшуємо кілограми - падає ціна. А зараз усі зменшують. Промисловість знижує виробництво, м'ясо зменшується, молоко зменшується. Все зменшується. Ціни й зростають".

"Але ж зростають відповідно зарплати. У Вас яка зарплата, як у Президента?"

"Шістсот тисяч, здається".

"Шістсот тисяч чистими?"

"Ну, ні, це вся зарплата".

"Вся зарплата? І більше нічого? Жодних премій, ні надбавок? Нічого?"

"Так".

"То це ж не тільки не дуже, а це жахливо мало для Президента. Як це можна так цінувати Президента?"

"Що про це казати, коли всім зараз мало зарплати. Декому багато... Зараз ідеться про те, як вирівняти

співвідношення між затратами, між цінами, між заробітною платою. Оце головне питання кожної держави. А тут, у цьому, схрещується безліч проблем - технологія, затрати, світові ціни..."

"Леоніде Макаровичу, "Українська Газета" завела нову рубрику "Люди - гвинтики? Люди - лещата!" На неї відгукнувся один Ваш земляк, з Рівненщини. Пише Іван Іванович Подранецький... Я не цитуватиму весь текст, ми його окремо публікуємо. Йдеться про те, що держава, а з нею і Ви як глава її призвели до того, що люди, які мали перед зростанням цін значні на той час заощадження чи вдома, чи в ощадкасах, враз стали бідними, злидарями. Колишні кілька тисяч карбованців втратили вартість, стали просто папірцями. Спочатку було оголошено, що на 200 відсотків збільшується певна, незначна сума вкладів. Але то, вибачте, як мертвому припарка. Як же так зробити, щоб люди мали те, що мали? Ця Ваша, пане Президенте, приказка тут особливо на місці".

"В нашій країні люди мали на книжках, я так, по пам'яті, кажу, 90 мільярдів рублів. Якщор оцінити їх по цьому коефіцієнту, щор зараз маємо, то це трильйони, десятки трильйонів".

"Так".

"І ось ми, наприклад, оголошуємо, щор у Вас є трильйон. Ви можете купити на цей трильйон щор-небудь? Справа ж не в тому... Розумієте? Можна зараз бути добрим і всім оголосити: вам держава повертає, вам держава дає. Ми живемо так, щор держава має дати".

"Те, що вона мусить дати..."

"Так. Те, щор справедливо, держава має дати. Але де держава візьме? Що таке держава? Що у Президента в кишені є гроші? Якщор не дають цих грошей колективи, якщор не дають цих грошей люди, які працюють, то де брати? Ось я сьогодні зустрічався з директором югославської фабрики. Цікава була зустріч. П'ять хвилин. Я їй кажу: "Як Ви працюєте в цих умовах, коли іде війна?" А вона мені відповідає: У нас усі робітники зрозуміли, щор можна жити тільки працюючи. Іншого не існує". Я далі запитую: "А які ви сплачуєте податки державі?" Відповідає: "На кожен динар - два динари". - "Як же ви живете? - дивуюся. "А так і живемо, така ситуація", - каже".

"Я розумію, до чого Ви ведете. Треба працювати, працювати, працювати..."

"Чекайте".

"Це правильно, Леоніде Макаровичу, але за однієї умови: треба, щоб цей заклик до праці могли і хотіли втілювати ті, хто організовує процес отого "працювати". Директори, більшість директорів, тільки "плачуть": "У нас того немає, у нас зв'язки усі порвали..."

"Я не закінчив своєї думки. Ви зрозумійте... Я хочу ще Вам популярно пояснити. Ми коли оголосили свою державу, почали з чого? Якогома зменшити робочий день. Дати найбільше соціальних програм. Дати найбільше соціального захисту. Дати! Дати! Дати! І всі казали, щор ми настільки багаті, щор всім можемо все дати і віддати. Натє, беріть! Ми забули про одне: це все може бути створене тільки працею. Ви можете ангела посадити в цьому кабінеті... Якщор люди не зрозуміють однієї простої речі, щор треба шукати вихід через працю, через виробництво якісної продукції, через продаж, щор треба заробляти валюту, ми весь час будемо бідні. Іншого виходу немає. Ніхто задарма не даватиме Вам ні нафти, ні газу. Всі живуть за світовими цінами. Чому Україна не може йти за ними?"

"Ви кажете весь час, Леоніде Макаровичу, "треба працювати". Так тоді спочатку "треба" примусити самих директорів працювати і крутитися".

"Як це примусити? Тоді давайте повертатися до того режиму, до колишніх хазяїв цього кабінету, які цим займалися".

"Та ні".

"Як ні? Демократію геть! Закони геть! Щор означає примусити?"

"До порядку закликати. Щоб відповідав..."

"Яким чином?"

"Якщо директор погано працює, не хоче чи не вміє, не здатний вивести підприємство, то навіщо тримати такого керівника?"

"Але ж ви самі писали свого часу - нехай колектив вибирає директорів".

"Це неправильно було".

"Ну ось. Неправильно. І я кажу - неправильно. Всі помилилися, а тепер хочуть знайти крайнього. Так, я кажу: треба, треба, треба. Я ж не можу заявити: ось я завтра видам указ, і всі під нагайкою мають працювати. Геть оті закони, щор ми приймали?... Людина сама повинна зрозуміти. Виходу, повторюю, немає іншого".

"Ну, а як все-таки бути з тим листом Вашого земляка-рівненчанина? Щоб карбованці стали вартісними".

"По-перше, Ви ж знаєте, на Верховній Раді прийняли рішення про індексацію. І при затвердженні бюджету буде

враховано вартість заощаджень. Але повною мірою... Моя думка така, що людям, по-друге, слід сказати правду: ми зараховуємо вам все на спеціальний рахунок і коли станемо багатими, тоді повернемо".

"А Ви таке можете людям повідомити?"

"Можу. Підготуємо пропозиції, розрахунки і повідомимо".

"Треба, щоб хтось наполегливо турбувався про простих людей-"гвинтиків". "Лещата" - ці собі виб'ють, видеруть, потягнуть, заберуть у держави. Давайте пообіцяємо, що хоч через десять років людям компенсують..."

"Повернемо обов'язково".

"Ми ж не будемо весь час бідні? Правда? Я не вірю в це".

"І я не вірю".

"Україна в безодні зараз чи ні? Як Ви вважаєте?"

"Що - в безодні? В безодні - це вже смерть!"

"Чому? В безодні не можна жити.. От гетьман Калнишевський дожив до ста років у "кам'яному мішку".

"То не безодня".

"Страшніше безодні".

"Коли людина звальюється в безодню - це неминуча смерть".

"То ми ще не в проваллі, пане Президенте?"

"Ми можемо вийти із цієї ситуації".

"А в якій ситуації зараз перебуває Україна? Як Ви вважаєте?"

"У надзвичайно важкій. Економічній. Але маючи такі резерви і ресурси, ми реально можемо привести Україну до нормального життя".

"Отже, ситуація важка?"

"Надзвичайно!"

"Надзвичайна. А скажіть тоді, хто конкретно довів до цього? З високих керівників? Як Ви вважаєте? Хтось же мусить нарешті відповідати за страждання великого народу? А не тікати за кордон, на дипломатичні, комерційні служби. Як зараз це кажуть про урядовця, тепер "француза" добродія Лобова, того ж колишнього міністра енергетики і вже "американця" добродія Склярова, того ж "активного борця" з мафіозними державними структурами колишнього віце-прем'єр-міністра і теж "американця" добродія Йоффе..."

"Ну, це пошук "відьм". Це зрозуміло".

"Але хтось же повинен, Леоніде Макаровичу, за все відповідати. Чи Ви хочете, щоб на Вас, вибачте, вішали всіх собак? Я не хочу звинувачувати тільки Вас, що країна дійшла до такого краху, злиднів..."

"Ні, я можу так сказати... Я не хочу... Ви розумієте, Ви ставите мені складне запитання. Я як Президент, найвища в державі особа, маю перекладати цю вину на когось? Я можу її взяти тільки на себе. І все. Ні на кого я перекладати не можу і не буду. В принципі я проти пошуків ворогів і відповідальних за те і те. Всі... Давайте тепер помірковано так. Що, тільки мені одному в голову прийшла думка, скажімо, йти шляхом, який ми обрали? Ні. Це вирішив народ України. Ми обирали цей шлях, ми голосували за нього".

"Ви маєте на увазі - шлях незалежності? Бо Кучма, коли був прем'єром, заявляв, що не знав, що треба будувати, яким шляхом йти".

"Чому не знає? Я думаю, він згарячу так казав".

"Ось тому, очевидно, він, коли його зняли з посади глави уряду, уже хоче стати Президентом України. Мабуть, вважає, що з цієї висоти державного поста побачить орієнтири, куди йти. Ми будемо, пане Президенте, і незалежну, щасливу Україну!"

"Абсолютно! І ми знаємо, що це зв'язано із жертвами. Ми знаємо, що це зв'язано неминуче із розрухою Ви розумієте... З частини будемо державу. Вісімдесят відсотків ми ввозимо всього з Росії, з інших держав. А тепер кажемо: шукайте в себе. Шукаємо, знаходимо. Десь знайшли. Треба ж бачити і позитивні процеси в цьому. Де і коли... Ось я був недавно в Тунісі. Вже 37 років будується ця держава. 37! Скільки там складнощів і досі. Але є прогрес. Ми ж тільки два роки почали будувати державу і хочемо, щоб раптом стало краще. Нас підкорила ілюзія -

як тільки ми проголосили незалежність, то вирішили, що одразу стане легше, все буде дешево, дешева ковбаса буде ще дешевшою, навіть не будемо працювати... Ви знаєте, скільки сьогодні робочий день триває у Південній Кореї?

"Шість годин?"

"Чотирнадцять годин!"

"У Південній Кореї, де, по-моєму, є й пташине молоко?"

"Так, це одна з найбагатших країн світу. А відпустку там беруть десь, я точно не пам'ятаю, дев'ять чи дванадцять днів. І ніхто не ставить питання про те, щоб одразу мати всім відпустки і найкоротший робочий день у світі. Та треба ж побудувати державу. побудувати нову економіку, створити спочатку багатство, а потім говорити про ці речі".

"Поки що, Леоніде Макаровичу, може, я помиляюся, не видно, щоб Ви особисто як Президент у чомусь, я маю на увазі насамперед "створити багатство", досягли хоч маленького успіху".

"І я цього не бачу. Ви ось дивіться... Я виношу питання, я готовий був і зараз готовий піти на продаж старого флоту, який не потрібний Україні. Блокують. Я виношу..."

"Але ж Ви взяли і Росії продали флот..."

"Я не продавав нікому..."

"Ви у вересні підписали з Єльциним угоду в Масандрі... Ви хотіли продати..."

"Ми тільки підписали наміри".

"Все одно. Навіщо було підписувати навіть наміри?"

"А я й зараз переконаний, що треба продавати".

"Але продавати, а не віддавати чи перепродавати Росії за якісь астрономічні борги, вигадані ними. І взагалі пустити їх у Севастополь з усією інфраструктурою, то вони нас зовсім звідти виселять".

"А Ви можете їх вигнати із Севастополя?"

"Ні. Зараз ми не в змозі це зробити".

"То навіщо тоді пусті розмови, коли потрібно домовитися з Росією на нормальних засадах співпраці в регіоні? Якщо поставити питання - "вигнати", то це - війна. Переконаний, що Україна буде незалежною державою тільки за умови, якщо налагодить партнерські, добросусідські стосунки з Росією. Хто цього ще не збагнув, той нічого не розуміє в політиці".

Хто нами сьогодні керує? Що маємо? Куди йдемо?
Як стати щасливими?

"Леоніде Макаровичу, давайте поговоримо про кадри і, звичайно, про Вашу кадрову політику. Від Вас, від Вашого рішення в основному залежить, хто, де і як керує нами. Повернемося трохи в недалеке минуле. Верховна Рада висловила недовіру урядові і його главі - Леоніду Кучмі. Останній протримався на посаді прем'єр-міністра одинадцять місяців, а потім, коли його скинули, почав заявляти, що, будучи на висоті, тобто в оточенні Вашому, пана Івана Плюща й інших високих керівників, зіткнувся з підлістю, підступністю й тому подібне. Це його справа".

"Так. Але я думаю, що і раніше він зустрічався з подібним".

"Хай каже. Так ось - німецький уряд. Послали його у відставку. Неспроможний робити зміни для добра України. Логічно повинні були б прийти нові люди. Тим більше, Ви самі персонально взялися зібрати команду міністрів і їхнього прем'єра. Але Ви залишили всі старі кадри, окрім Морозова і Герца. Незрозуміла логіка. Ті керівники, які з Кучмою завалили реформи в Україні, чи будуть кращими з Вами? Ви свідомо пішли на те, щоб вони і Вас особисто завалили?"

"Ні, тут справа не в тому. Ви знаєте, коли б Верховна Рада не прийняла рішення про дострокові вибори, ми б винесли це, як і належить, на ту ж Верховну Раду. Це ж не я тільки один утворюю уряд. Утворює Верховна Рада разом із Президентом".

"Вибачте, пане Президенте, я запитую Вас, чому Ви взяли старий уряд, який не користується повагою у людей?"

"Бо новий уряд неможливо створити на чотири місяці. Є управлінський досвід. Щоб стати міністром, який хоч щось знає в певній галузі, треба не менше чотирьох місяців. Якби замінили всіх одразу, то всі чотири місяці, або до самих виборів міністри б тільки вчилися роботі. Як би ми тоді управляли, чи могли б утримати ситуацію? Зараз уже

Йдеться про те, щоб утримати ситуацію і створити умови для перетворень. Не допустити сповзання, як Ви казали, в безодню і ще далі. Не всі ж розуміють, що означає сидіти там, в уряді, і кожен день думати, де знайти сотню доларів, щоб заплатити за газ, нафту, виплатити пенсії і т. п. Це реальність, яка є. Зараз можна звинувачувати всіх - Президента, уряд. І для цих звинувачень є підстави. Але треба знайти вихід із ситуації. Шукаємо його".

"А як Ви шукаєте?"

"Шукаємо разом. Сьогодні був з'їзд промисловців і зараз іде. Там виробляють пропозиції, які разом із урядом обговорюватимуться. Будуть прийняті рішення. Іде пошук у міністерствах, відомствах, в міжнародних організаціях".

"Леоніде Макаровичу, а як же могло статися так... Ось Ви економіст. Ну, не такий видатний економіст. Правда?"

"Звичайно".

"Але знаєте суть справи. І вже, дивіться, два роки минуло - й ніхто не спромігся створити економічну програму по виходу з кризи. Чому це так сталося? Чому в нас немає якогось чіткого орієнтира? Хоча б ми в чомусь досягли успіху, щось зупинили".

"У нас на Верховній Раді сім програм затверджено. Сім програм. Але жодна з них не виконується".

"Як же, щоб знайти хоч одну та до ладу? У нас є Академія наук. У нас є багатолітній, незмінний її президент Патон, з яким Ви цілуєтесь і обнімаєтесь, вибачайте. Йому б треба давно на пенсії бути. А Ви його підтримуєте. Це ще Щербицького кадра".

"Я про Патона маю свою думку, незалежно, чия це кадра. Він для Академії зробив дуже багато. І зараз Академія тримається. У нього високий авторитет у світі".

"Треба, щоб кадри нові приходили. Молоді. Не можна 32 роки керувати однією і тією ж установою. Правда?"

"Вчені самі визначаються, кого обирати і кого поважати. Це не наша з Вами справа".

"Але ж не було навіть альтернативи. Ви там були".

"Ні, я при обранні не був. Але якщо і був би, то на вибори жодного впливу не робив би. Ми ж з Вами демократи. Чи може, у Вас інша позиція?"

"Демократи. Тепер - інше. У нас є Інститут економіки. Невже там працюють такі вчені, які чекають тільки авансу і полочки? І при Вас були економічні ради. І Маркулов, дивіться, був ніби розумний, а зараз грюкнув дверима".

"Ні, ні, він не грюкнув дверима. Він просто пішов на іншу роботу з власної ініціативи. Це право кожної людини".

"Чому Ви не можете зібрати у себе наймудріших економістів, закрити їх в одній кімнаті на один місяць і сказати: сидіть тут, поки не придумаєте правильний шлях. Чи запросити зарубіжних? Може, я примітивно кажу..."

"Ви знаєте, мені б тільки хотілося зараз одного, щоб Ви сіли на моє місце і це все, що кажете, спробували зробити. А тоді б ми зустрілися з Вами через місяць, і я б Вас запитав про це саме. І відповіді не почув би. Я Вас розумію. У мене немає жодних претензій і образ ні на кого. Люди теж так, як і Ви, думають".

"Так. Два роки ми копірсаємося і нічого не можемо виробити".

"Ну, подивіться. Наша економіка... От порівнюють часто нас із Польщею, Чехією і Словаччиною. Вони, мовляв, могли, а ми не можемо. У них була своя держава, своя завершена економіка".

"А я скажу, чому. Я не економіст".

"Чому?"

"Бо наша держава тримає у своїх руках 90 відсотків і підприємств, і колгоспів. Відпустіть їх!"

"І не тільки в цьому. Ось я Вам покажу зараз цікаві дані..."

(Підходить до свого стола і бере друкований аркуш паперу з чорними й білими позначками).

"...Це таблиця приватизації з міжнародного журналу. Дивіться - приватний сектор. Біленькі позначки - 70 відсотків. Візьмемо Австрію. В ній більше 70 відсотків приватизовано - нафту, вугілля. Решта - державне. Чорна позначка - це більше 70 відсотків "публік сектор".

"Державні".

"Суспільні. Так ось подивіться. Є держави, в яких все "публік сектор". Бразилія. Ось Великобританія - майже все

"паблік сектор" у названих одинадцяти галузях".

"Он як!"

"Франція - майже все "паблік сектор". Більше 70 відсотків. Які галузі? Пошта, телекомунікація, електрифікація, газ, нафта, вугілля, залізниця, машинобудування і пароплавство. Ось основні... Раз, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять. Одинадцять провідних галузей - "паблік сектор".

"Ану, дивіться Америку".

"Тут своя специфіка. В ній найбільший рівень приватизації".

"Ось бачте. В Америці все біленьке".

"Не все, але майже все".

"Ану, як Японія? О, більше білих".

"Більше білих. Візьмемо Німеччину. Бачте, більше чорних. Я все це веду до того, що приватизація - це не єдиний вихід із ситуації. Головне - рівність усіх форм власності і створення рівних умов для всіх. Не може бути такого, щоб директор державного підприємства платив зарплату 200 тисяч, а поруч комерційна структура - 2 мільйони. Мають бути рівні умови для всіх. Всіх форм. Але я погоджуюся з Вами, що держава не може тримати на своїх плечах торгівлю, побут, малі підприємства, швейну і легку промисловості, сільське господарство... Але є і колективна власність".

"От саме сільське господарство і цікавить мене дуже. Це факт, що розвалена фінансово-кредитна система країни. Це я кажу так, а Ви заперечите, але я Вам зараз доведу".

"А я не кажу ні. Я кажу, що розвалена".

"Гаразд. Підтвердженням цього є нинішнє вирощення сільськогосподарської продукції. Дивіться. Держава замовила цю продукцію. Держава мала викупити. Ще обіцяла колгоспникам пільгові ресурси. І ось держава стає банкрутом, забрала все збіжжя, але не сплатила ні мільярди, ні трильйони. Іван Степанович у бесіді зі мною підтвердив, що трильйони. І не повертає. Запитання до Вас, Леоніде Макаровичу, таке".

"Чого не повертає? Повертає".

"Краплі. Не повертає".

"Повертає. Важко, але повертає і поверне. На 1994 рік відпрацьована і схвалена інша система відносин держави з аграрним сектором. Вона має забезпечити новий підхід, щоб якось поступово знімати ці гострі проблеми".

"Пане Президенте, академік Ігор Юхновський, він же політичний оглядач "Української Газети", пропонує встановити натуральні податки господарствам. Він Вас інформував. Тоді держава, не витрачаючи грошей, матиме продуктів з головою. Тільки за податки - натурою. Ось я, скажімо, веду своє господарство, я маю дати державі третину врожаю. Залежно від якості землі. Як Ви дивитесь на це?"

"Ну, це треба поразувати. Ідею Ігоря Рафаїловича слід опрацювати".

"Господарство могло б із гектара віддавати державі певну визначену частину зерна, м'яса. Воно зацікавлене було б збільшувати виробництво продукції, бо податок встановлювався б постійний, незмінний. І чим більший врожай виростять землероби, тим більше їм буде. Це вигідно всім".

"Але це вже натуральне господарство, а не ринок. Треба як слід поразувати".

"Отже, Ви ідею цю схвалюєте?"

"Як ідею, яку належить добре вивчити і дати експертний аналіз".

"Леоніде Макаровичу, таке болоче запитання - як позбутися нам спекулянтів на кожному нашому кроці. Невже не можна дати права пану міністру внутрішніх справ Андрію Васишині, щоб він хоча б залякав отих перекупників? Ну, такого, як сьогодні, здирства і шахрайства на наших вулицях і площах, біля вокзалів ніколи не було за часів комуністичної ери. Одразу ж садили в кутузку кожного, хто намагався перепродати магазинний товар. Зараз це вільний великий бізнес. Нехай би сплавляли з рук власні вироби".

"Раніше, коли ловили, не шукали законів. Зловили і відразу посадили".

"А чому зараз так не діють васишинці?"

"Всі мусять діяти згідно із законом. І повинні бути добрі закони".

"Закон законом, але коли продавець магазину сплавляє, скажімо, пральні порошки "своїм людям" через чорний хід і той товар перепродується в 4-5 разів дорожче, то це що, не злочин?"

"А Ви можете це довести?"

"Он біля київського універмагу "Україна", поряд із зупинкою трамвая №1, по 13-14 тисяч пачку продають товсті жінки, а в магазині цей товар коштує 3 тисячі, але його немає. Довести просто - порошок вулична гондлярка сама не виробляла".

"А вона скаже: "Я купила, і тепер мені це не потрібно. А ви не купуйте". Мають бути нормальні положення і механізми їх застосування. Хоч далеко не все робиться правоохоронними органами. Є й інші проблеми демократії. Ви, скажімо, купили в іншій країні продукт і привезли продавати. Встановлюєте ціну. Хто хоче - купує, хто не хоче - не купує. Це Ваше право. Чому це спекуляція? Не треба просто, примітивно: якщо я продаю, то вже спекуляція. Я згоден із Вами в іншому: що коли у магазині купив, а потім вийшов і тут же продає, я проти цього. Але це треба ще по Закону довести. Якщо Ви уважно стежите за засіданнями Координаційної ради по боротьбі з організованою злочинністю, вже міністр Васишин і його хлопці тільки те й роблять, щоб очистити наші вулиці від нахабних перекупників. Є ще одна річ: якщо не буде створено економічних умов, то поставте спочатку над Вами контроль, потім над тим, хто контролює, і цей ланцюжок можна довести до безглуздя. Бо одним адміністративним правовим контролем ніхто ще не подолав ні спекуляції, ні інших злочинних справ".

"Ну, такого не було за комуністичної ери, товаришу колишній секретар ЦК КПУ. Я це стверджую як колишній член КПРС".

"Була інша система, система тоталітарного режиму. Тиск, беззаконня були основою політики".

"То зараз усе-усе дозволено?"

"Ні".

"Як все-таки знайти орієнтири для людей, щоб жили чесно і щасливо?"

"Вихід є. Ми повинні перейти до таких умов життя, коли людям не вигідно буде перепродувати".

"Не вигідно буде тоді, коли все, що треба нам, з'явиться в магазинах".

"Ось про це і йдеться. Я знаю з Ваших публікацій, що Ви були в Парижі. Скажіть, Ви там бачили спекулянтів на вулицях, площах? Або бачили оті халупи-лотки, які засмітили обласні міста і особливо Київ?"

"Париж і Київ - небо і земля".

"І в нас так буде. Україна обов'язково стане такою ж багатогою, як і та Франція. Треба час. А головне, ще й уміння наших людей господарювати. Я зустрічався з колишнім президентом Туреччини Озалом. Він мені розповідав таку історію. "Ну, ось наші отари овець весь час переганяли до Ірану. І ми нічого не могли зробити. Ставили кордони, кинули поліцію, винних відповідальних осіб ув'язнювали і т. ін. Нічого не допомагало. Але що потім ми зробили? Підвищили ціни на свою вовну, на шкіру. Стали вони вищі, ніж в Ірані. І ось вже звідти почали до нас переходити овецьки. Тільки економіка, тільки економічні важелі можуть реально вплинути й на нашу ситуацію. Бо дивіться: 52 мільйони людей, і кожен із них хоче шукати свою нішу в житті, в тому числі й економічну. Тому не можна, щоб пан генерал Васишин поставив над кожним контролера".

"Це так, Леоніде Макаровичу. Але в мене, коли я бачу на вулицях оту гидку спекуляцію (навіть сигарети "Політ" перепродують), серце болить, що так безбожно оббирають чесних людей. За один-два дні мільйони заробляють. Нехай у Вас серце болить. Все-таки рішуче треба боротися з цим злом".

"У мене не тільки болить серце. Я не хочу, щоб серце боліло..."

"Я образно кажу".

"Розумію, я хочу, щоб була реальна робота. От те, що ми зараз із міністром Васишином і головою СБУ Марчуком робимо, - це вже реально. І з прикордонниками, національною гвардією і з митниками робимо. Є матеріали, щоб розповісти. Ви зважте на це, пане головний редакторе, й раджу інформувати людей у своїй шановній газеті. Це буде всім на користь".

"Ми вже налагодили контакти із командуючим прикордонними військами паном генералом Валерієм Губенком і з керівником нашої державної митниці паном Анатолієм Колосом. Будемо розповідати постійно".

"Правильно. Я хочу, щоб всі і Ви зрозуміли одне: цими методами можна працювати тимчасово. Чому в інших країнах такого немає? Ми хочемо у нашій ситуації не дозволити це. А зусилля зараз, не виключаючи боротьби зі спекуляцією, повинні зосередитися на виробництві. Я весь час про це кажу. Виробництво падає, а ми хочемо жити краще".

"То чому ж воно, виробництво, не зростає?"

"Виробництво зростатиме, коли держава створить умови, і ми зараз працюємо над цим, це головне. Але друге -

коли люди почнуть працювати як слід. Ось Вам і нам усім простий, а водночас і складний вихід із кризи".

Чи буде комунізм в окремо взятій області?

"Інший вихід із кризи, пане Президенте, шукають деякі владні структури окремих регіонів України. Коротше: сьогодні, на мій погляд, по нашій незалежності б'є посилена кампанія з русифікованих областей за так зване експериментальне економічне відокремлення від держави. Крим уже відпущено, вожді Закарпаття нахабно вийшли навіть на Верховну Раду, а Верховна Рада, замість того, щоб і не слухати про їхній сепаратизм, взяла й почала його обговорювати, голосувати. Ледве те прохання про "самостійність" не пройшло. Одеса з добродієм Боделаном теж планує створити "комунізм в окремо взятій одеській країні". Донецьк того ж прагне. І що характерно, Леоніде Макаровичу, всі ті керівники - колишні комуністичні лідери обласного масштабу. То хто розриває нашу державу?"

"Давайте ми спочатку визначимо, що таке сепаратизм. Не можна огульно, проти цього, звинувачувати і Закарпаття, і Крим, і Одесу. Це - невігластво! Повірте мені, це невігластво".

"Чому?"

"Коли, скажімо, регіон хоче мати право інвестувати, хоче мати більше економічних прав для того, щоб використати свої внутрішні, специфічні для даного регіону, резерви, і береться сплачувати податки, і не порушує питань щодо зміни свого статусу. То це не сепаратизм. Коли йдеться про використання економічних можливостей, - це не сепаратизм, це нормально. Є два шляхи для вибору - або держава бере все на себе і каже: я вам даю, я вам допомагаю, а ви спокійно працюйте; а якщо держава не може, то вона каже: ви самі використовуйте свої можливості, працюйте, забезпечуйте себе всім необхідним, самі сплачуєте податки. Який це в біса сепаратизм, скажіть, будь ласка?"

"А хіба це не сепаратизм, якщо вони відмовляються виконувати закони України і Ваші укази?"

"Хто?"

"Є такі. Ми будемо друкувати про це матеріали, зокрема статтю радника представника Президента, Вашого представника в Одеській області, можна сказати, Ваших очей і вух".

"Але те, що не виконують укази Президента і закони Верховної Ради, Ви знайдете не тільки в Одесі, а в будь-якій області України. Час складний".

"Правильно".

"Ви ж хочете підвести окремі регіони під певну формулу сепаратизму".

"Однак мовчати не можна. Крим теж так починав, поки не підійшов до президентства, до держави".

"І це не є страшно. Ми розуміємо президентство в Криму як форму місцевої виконавчої влади".

"Страшно".

"Я Вам пояснюю, що це не є страшно".

"Леоніде Макаровичу, вибачте, хіба це нормальне явище, дивіться, що Ваш представник і голова облради не можуть спільної мови знайти - той тягне в один бік, а той у другий. Я про цю ненормальність говорив й Івану Степановичу Плющу. Він казав, що це двовладдя - погане явище".

"Погане".

"Повинна одна людина керувати і персонально за все відповідати".

"Ми саме це записали в пректі нової Конституції. Ми знаємо, наш менталітет такий, що коли два янголи, скажімо, сядуть і кожен матиме свою владу, то вони почнуть через деякий час битися".

"Правильно".

"Тому для нашого менталітету, для нашого суспільства визначальним є те, коли влада в одних руках".

"То як Ви записали в проекті Конституції?"

"Обирається глава влади народом на місці. Все! Одна людина вирішує всі питання... Ну, не одна особисто... До речі, Верховна Рада прийняла відповідний закон з цього питання".

"Правильно, правильно! На ній має все замикатися, тоді буде порядок і буде з кого запитати".

"Так. І не буде отого перетягування, про яке Ви казали".

"А той глава, скажімо, області, буде підпорядкований Президенту чи знову і Верховній Раді? Верховна Рада - це законодавчий орган, їй нічого бути керуючою і спрямовуючою силою суспільства".

"Це вже буде механізм, який визначиться законом. Як голова обиратиметься, які матиме повноваження, які обов'язки перед Президентом, перед Кабінетом міністрів, Верховною Радою, - все це визначатиме закон. Не може бути так - я сказав, а ти роби. Це небезпечна річ: я сказав! Це дуже небезпечна річ. Якщо оце слово вам прийде в голову і ви почнете знову ж таки: "Я сказав - забороніть!", "Я сказав - не йдіть!", - справи не буде. Треба всю державну владу будувати на за-ко-ні!"

"Ясно. Леоніде Макаровичу, ми "випустили" моє попереднє запитання... То як Ви вважаєте - добродій Боделан та інші там обласні лідери, колишні компартійні діячі, скажімо, в Донецьку, - вони правильно діють, домагаючись узаконити вільні економічні зони?"

"Це нормальне явище. Вільні економічні зони мають бути "в законі".

"Це не підштовхування якихось сил до внутрішнього, а потім зовнішнього відокремлення? Як підштовхують угорці Закарпаття, наприклад..."

"Що таке вільна економічна зона, її статус? Є так звана "точкова" зона, є адміністративна зона. Все це в світі вже існує. І нікого воно не лякає. Це ж не ми обрали раптом або винайшли..."

"Але вони хочуть і кордони, і митницю свою створити. Розумієте?"

"Слухайте, якщо це вільна економічна зона, то вона має свої закони життя".

"Всі ті "свої закони" не повинні йти на протипагу державним".

"Тут діють свої особливості. Якщо, скажімо, Ви перетинаєте вільну економічну зону, то включаєтеся в іншу систему економічних стосунків. Ви вже не можете зі своїм "самоваром" їхати туди. Ви повинні виконувати умови тієї зони. Я був, наприклад, у Китаї, в тих зонах, де аналогічна ситуація".

"І кожна там зона - "монастир" зі своїм статутом?"

"Так".

"Що, в'їжджаєш в одну зону - одні вимоги, в'їжджаєш в іншу - інші вимоги?"

"Звичайно. Інші діють закони".

"А держава ж одна?"

"Так діють економічні зони! Не політичні. Держава - це не економіка. Держава - це система. А в державі можуть бути особливі ситуації в різних регіонах. Я кажу, щоб цього не боялися".

Це щось чуже в нашій державі

"Люди зараз, знаєте, чого бояться, Леоніде Макаровичу? "Демократів", які добили Україну до ручки. А хто ж сьогодні такі демократи? Маю на увазі демократів, які при владі. Це Ви, пане Президенте, - один із колишніх лідерів комуністів УРСР, це пан Голова Верховної Ради - теж колишній із партноменклатури. Це більшість керівників на місцях - зі славної ленінської когорти..."

"Знаєте, ми живемо в світі штампів. А чи є багато людей, здатних управляти по-новому? Пробували, думали, щр це легко, достатньо лише відданості".

"Я кажу Вам реальні факти".

"А я Вам також кажу реальні факти. От, скажімо, обрали Верховну Раду. Одразу вона розділилася на дві групи демократів і партократів. І замість того, щрб знайти взаємодію, вони почали між собою воювати. Одні засуджували інших, інші шельмували партію, лідерів і так далі. Посварились. До чого призвело це? З чого починала Народна рада у Верховній Раді? Не голосувала. Так? Чим закінчила зараз? Знову не голосують. Тоді виступав Ігор Рафаїлович і заявляв: "Ми відмовляємося голосувати". Минуло чотири роки. Зараз п. Заєць виступає, теж заявляє: "Ми відмовляємося голосувати". Ми всі будували життя на боротьбі, на конфронтації. Я весь час наголошував: не шукайте ворогів всередині країни. Якщо ви будете їх шукати, ви їх знайдете і посварите всіх, посварите Україну і поділите Україну на Схід, на Захід, і буде вічна боротьба. Я кажу: люди добрі, знайдіть основу для життя тут. Які вони є, люди, такі і є, ви їх не змініте. Ось Юрій Хотлубей, голова Маріупольської міськради, народний депутат, із тих партократів, про яких Ви казали, він на Верховній Раді вніс пропозицію: відпустіть нас на волю, відпустіть підприємства на волю, відкрийте шлях до ринку. Про людей не можна судити за тим, які гасла вони виголошують, а треба за тим, щр вони роблять".

"Правильно".

"А якщо відпустите, то ми, каже, самі будемо заробляти, продавати. Це вже ринок. Бачте, життя цього

"партократа" (за термінологією демократів) підвело до ринку. І так кожна мисляча людина зрозуміє, що хронічна політична боротьба не виведе країну з економічної кризи. Всі наголошували: ми порвали зв'язки з Росією. Сьогодні на з'їзді підприємців уже заявляють: поїзд пішов, Росія відкинула Україну, виштовхнула з рубльової зони Казахстан і виштовхує інших, бо ситуація така. Росія по-іншому не може. Вона захищає свої інтереси. Не треба на неї ображатись. Ми маємо об'єднатися в роботі, а не сваритися. А демократи починали з того, що картки витягали, не голосували і прийшли до такого самого... У нас немає опозиції, бо нормальна опозиція завжди конструктивна. Наша так звана опозиція налаштована на руйнування, відкидання, засудження "всіх і вся". Ця опозиція народжена для боротьби, а не для творення".

"Леоніде Макаровичу, але я звернув Вашу увагу не на тих демократів, які голосують чи не голосують у залі Верховної Ради. А хто сьогодні конкретно керує державою, регіонами, областями, районами? На місцях? Колишні партійні лідери керують. Вони стали демократами".

"А хто керував у деяких областях, скажімо, західних?"

"Це одиниці були".

"Ні, було у нас, в Україні, три з половиною мільйона комуністів. І всі посади - від ланкової до Голови Ради Міністрів - займали члени КПРС. Невже Ви реально думаєте, що, взявши на керівні посади людей, які зовсім не мають жодних навичок в управлінській роботі, діло б пішло? І що, ті всі комуністи, директори та інші з певним партійно-психологічним зарядом ото відразу, коли б ми висунули, будемо говорити, когось із Народної ради, в Донецьку, до нього ставилися відповідно? То це ж ілюзія. Потрібні досвідчені кадри і відповідні умови. Люди змінюються, поступово починають розуміти нові умови, їх незворотність. Не потрібно шукати в них ворогів. Ось беру я газету і читаю, які тільки ярлики там не навіщуються..."

"Українська Газета" ярликів не чіпляє..."

"Ні, у Вас цього немає. Ваша газета хоч і гостра, але в ній відчувається культура солідного спілкування із читачами і тими, хто сьогодні, як Ви пишете, нами керує. Та є такі видання, що, повірте, гидко брати до рук".

"То й не беріть".

"А я й не беру".

"Леоніде Макаровичу, щоб закінчити "партійну тему", прошу Вас щиро (а я відчуваю і переконаний, що ми щиро з Вами ведемо бесіду) висловити свою особисту думку як нинішнього громадянина нової Української держави, а водночас колишнього значного партійного керівника про комуністичну партію - її минуле і сьогоднішнє, її заслуги і її поразки, її злочини перед народом. Я не беру рядових комуністів. Хто-хто, а Ви знаєте силу і міць в Україні а ля брежнєвсько-щербицьких партійних лещат. Яким, на Вашу думку, буде майбутнє нашої колись із Вами партії? Її вже засудило багато посткомуністичних країн, в тому числі і Росія. Як Ви на неї дивитесь?"

"Я справді прожив не тільки в партії, а й у керівних органах. Я твердо переконався, що комуністична ідеологія і комуністичні ідеали не мають перспективи. Це моє глибоке переконання, і я від нього вже не відійду. Але я не можу як Президент на основі цього переконання заборонити партію. Бо це не буде демократія. У кожній країні може існувати партія, в тому числі й комуністична. Це право людей обирати собі партію. Інша є ситуація в нашій країні. Сьогодні комуністична партія, заявляючи про якісь, скажімо, трохи інші гасла або модернізуючи старі гасла, хоче сказати, що вона вже є зовсім новою. Коли б до цієї партії прийшли 18-20-річні люди і спробували створити партію з українською державністю, щоб вони виступали за незалежну державу, за українську культуру і мову, за їх збереження, незалежно від позиції, я б таку партію підтримав, хоч до неї не прийду. Та коли з'являються люди і кажуть, що ця партія інша, і в той же час звинувачують нас, що ми зробили помилку, виступивши за незалежність, і вимагають знову відновити Союз, то це ж не є комуністична партія України. Це щось чуже в нашій державі. Ця партія виступає проти державності своєї країни".

"Правильно".

"Тому я проти такої партії, проти такої ідеології, а не загалом проти партії".

"А бачте, пане Президенте, Міністерство юстиції і особисто його керівник добродій Онопенко зареєстрували ту перелицьовану для замилювання ока партію".

"Там люди повинні стояти на сторожі законів. І, до речі, Грушевський, Винниченко теж мали певні соціалістичні погляди на суспільство, але вони говорили про комуністичну партію України, своєї держави, партію, яка захищає інтереси свого народу, і зовсім не ту партію, яка діє в Україні, а центр її міститься десь в іншій зарубіжній країні, і яка робить усе проти свого народу і своєї держави. Це, Ви ж розумієте, неприпустимо".

"Сьогодні дві подібні партії - комуністична і соціалістична - об'єднуються на такій "революційно-ленінській платформі".

"Десь вони тут мають багато спільного. Тому я їм і кажу: будь ласка, якщо ви інші, то не тільки на словах, а на ділі покажіть, що ви за незалежну державу, що ви докладаєте зусиль для будівництва, що ви виступаєте проти тих, хто руйнує державність, хто виступає проти нас. Доведіть це, і я буду вас підтримувати".

"От Ви знаєте, Леоніде Макаровичу, про те, що Ви кажете, я мав розмову зі Станіславом Гуренком. Хотів навіть бесіду з ним мати. Ми домовилися, і я про це в газеті повідомив читачів, та потім він раптом мені зателефонував і сказав: "Ви знаєте, я перечитав останні номери "Української Газети" і побачив, що ми з Вами стоїмо дещо на різних позиціях". Я йому на це: ну так що, що на різних позиціях, давайте порозмірковуємо про це, а читачі зроблять для себе висновки, хто з нас має рацію. Він відмовився. І жаль. Чому я хотів з ним порозмовляти? Мені сподобалася його одна позиція. Він розповів перед цим, що готував організаційний з'їзд компартії України в Донецьку після її заборони. Але взяв і відмовився від обрання його в члени ЦК, в керівні органи. Чому? Виявляється, він був проти того, що інші лідери ЦК хочуть реваншу".

"О!"

"І друге, що він заявив мені, - нову партію повинні очолити нові люди, люди молоді. Те, про що Ви теж казали".

"Так, партія буде нова, коли придуть нові і молоді люди з іншими поглядами, переконаннями".

"А зараз хто "рулевою" партії? Петро Симоненко виріс з комсомольського хлопчика до секретаря ЦК ЛКСМУ і секретаря Донецького обкому партії..."

"Та я не хочу..."

"Не будемо. Однак другий новообраний секретар ЦК КПУ Олександр Коцюба..."

"Я нікого з них не хочу обговорювати, нікому давати характеристику. Це зроблять час і люди".

"Ви не кажіть нічого, Леоніде Макаровичу, я скажу. По-третє, щоб партія знову завоювала "уми всіх мас, треба, щоб її очолили шановані народом авторитетні люди".

"Не тільки авторитетні люди... Авторитетний може бути й зі старою психологією, й зі старою ідеологією".

"Так".

"Ви знаєте, скільки мені потрібно було життя і... боротьби для того, щоб оце зараз Вам сказати ці слова: я ніколи не повернуся до комуністичної партії? І це може сказати кожен без страху за своє життя".

"Так, мені дуже було цікаво і приємно почути від Вас такі слова, і ми це надрукуємо".

"Це мої переконання".

"Я Вам вірю".

"Але я ніколи не зроблю і кроку, щоб заборонити комуністичну партію, яка буде діяти, повторюю, в інтересах незалежної України, як і заборонити будь-якій людині вступати в цю комуністичну партію. В той же час я буду до кінця боротися з тією комуністичною ідеологією чи націоналістичною, які загрожуватимуть нашій державі".

Голодомор-33 - геноцид української нації

"Леоніде Макаровичу, Ви часто так переконливо говорите, що Вам віриш. А ось чи зможете мене переконати в тому, що Ви, колишній лідер ідеологічного фронту компартії, не знали про 33-й рік. Ви якось заявляли, що тільки тепер з документів дізналися про справжні факти голодомору в Україні. Я теж раніше не читав документів, але здогадувався, вірив, що то було винищення нашої України сталінською комуністичною клікою. Невже Ви по-іншому думали?"

"Я робив оцінку на основі тих фактів, які мав".

"Але Ви знали! Кажіть же - так. А то заявляли, що не знали".

"Я заявляв, що не знав реальних масштабів. Я про це казав, бо не бачив документів". "Але ж Ви знали про самий факт, що то було винищення України, української нації. І з Латвії виселяли..."

"І з мого села виселяли. Навіщо далеко ходити? Але знати окремі факти і бачити всю панораму, прочитати документи, подивитися фотокартки - це різні речі, різні величини для узагальнення. І я вивчив усі ці документи, а потім було їх опубліковано, до речі, ще коли компартія була при владі".

"Потім було опубліковано документи..." Ви маєте на увазі відому книгу свідчень жертв Голодомору, яку зібрали письменник Володимир Маняк та його дружина?"

"Ні. Це було трохи раніше. В 1989 році ми з Ф. М. Рудичем, тодішнім завідувачим відділом науки ЦК, а потім директором Інституту історії партії підняли архів і склали ці страшні документи. Було вперше в Україні видано книгу на їх основі".

"Ви і Рудич видали?"

"Не ми особисто, але організували видання. Тоді ще не було книги Маняків".

"Не було?"

"І близько".

"Як називається та книга?"

"Архівні документи голоду 1933-го року".

"Це за Щербицького?"

"Ні, тоді вже очолював ЦК Івашко".

"То за його правління зник партійний рефлекс приховування правди?"

"Я б Вам розповів, як ми виносили цю книжку на політбюро. Мені Івашко перед цим сказав: "Не можна!" Питаю його: чому? "А ти спочатку доведи, що то не був рік засухи", - заявив. І тоді ми звернулися в Гідрометцентр, а Гідрометцентр - у Москву, бо в Україні не існувало таких даних. Нам повідомили, які були дощі в 31, 32, 33-му роках. Раз. Середні дощі. Тобто не було екстремальної ситуації. Це дуже сильний аргумент".

"Навіщо Вам здалася Москва з дощами, коли є постанови ЦК союзної партії, що свідчать про планування винищення українських селян. Ми друкували ці матеріали".

"Коли Ви друкували?"

"Зараз".

"А-а, зараз.. Я ж кажу про той час, коли не було ще нічого відомо".

"Ви ті документи не могли дістати?"

"Звідки? Їх тримали під сімома замками. Ви говорите про речі з позиції сьогодиншнього дня".

"Ну, ясно".

"Тоді, в 1989 році, тільки починалося відкриття правди".

"І Ви випустили книгу в Політвидавї?"

"Так. Документи перемогли, хоч точки зору в політбюро були різні".

"Бачте, про ті заслуги майбутнього Президента ніхто й не знає або знає вузьке "партійне коло".

"Які то заслуги? Я просто виконував свій обов'язок перед Україною, її народом".

Національна чи громадянська держава?

"Україна сьогодні - незалежна держава. Але зв'язки її із світом не міцні. Чому, на Ваш погляд, ведеться слабка зовнішня політика України? Як мені здається, слабка тому, що нинішні наші, скажемо, повпредид-урядовці неспроможні налагодити міцні мости співробітництва іноземних країн з нашою державою. Взяти хоча б нафтову проблему з Іраном. Костянтин Масик туди їздив. Ігор Юхновський вів переговори. І вже повідомлялося, що угоди підписані й нафта ось-ось потече в Україну. Але нічого не вийшло. Нібито іранці просили в нас сталь... Ви, може, зараз цю інформацію заперечите: просили сталь, але третій за рахунком віце-прем'єр-міністр добродій Шмаров, чи ще там хто, відмовив їм у цьому, передав наліво чи направо сталь, в інші руки. Все зламалося. Три роки ведемо розмови про нафту, а її немає. Чому?"

"Іранці, як і всі, просять платити валютою".

"Але вони, здається, обіцяли нам навіть кредит".

"Обіцяли. Я Вам можу сказати - скільки. 30 мільйонів доларів".

"30 мільйонів? Це, мабуть, для нас крапля".

"Для нас треба близько мільярда доларів лише шкварталу. А 30 мільйонів - це на один танкер. Люди не знають справи скільки все коштує, скільки ми споживаємо - і домислюють: нам обіцяють кредити, а ми не беремо. Все тут не так просто. Ми повинні навчитися заробляти гроші і платити. Тоді проблема зникне".

"Іранці ж хотіли, щоб ми платили сталлю, металом".

"Це теж долари. Яка різниця - продати метал за рубіж і купити в Ірані за одержані долари нафту чи просто дати Ірану метал за нафту? Різниця - у формі розрахунків. Звичайно, краще купувати за гроші, ніж використовувати бартер. Справа не в тому, як платити - чи металом, чи продукцією хімії. Треба заробляти гроші. Це те, про що я Вам казав на початку нашої розмови: поки ми не навчимося заробляти долари, а це означає продавати більше своєї продукції, то нам завжди буде важко із нафтою і газом. Це треба всім зрозуміти".

"А Ви вважаєте, що зовнішня політика, яку ведуть наші відповідальні міністерства, зокрема його керівники Анатолій Зленко, Олег Слєпїчев..."

"Я не кажу, що вона ідеальна?"

"А чому вона не ідеальна?"

"Бо є прорахунки - з точки зору акцентів і активності нашої. В тому числі в зовнішньоекономічній діяльності, я вважаю, були допущені серйозні помилки. І зараз там ще не все налагоджено. Але щоб поліпшити справу, потрібен час. Не можна за два роки після руйнування радянської економіки все відпрацювати, як годинниковий механізм. Це нереально".

"Правильно. Тільки ось мене цікавить таке питання в зв'язку з обговорюваною нами темою. Успіх вирішують кадри, а ще точніше, на мій погляд, - особистості. Про Вас ми не будемо зараз говорити. Ми вже в історії, і Вас оцінить історія та час. Ваша найбільша заслуга, що ми, українці, не знаємо воєнних лихоліть. Та зараз люди не задоволені Вашою економічною політикою. Хоча що можна, справді, за два роки збудувати на руїнах небаченої досі в світі радянської імперії. І все ж щодо деяких моментів в історії України потрібні Ваші сьогоднішні пояснення. Про нашу втрату Криму, Чорноморського флоту і ядерної зброї "Українська Газета" вже чимало писала, і, сподіваюся, ми ще повернемося до них. Можливо, і Ви колись запропонуєте нашому єдиному в Україні з незалежним поглядом національному виданню документально-аналітичні роздуми про свої, я б сказав, хресні дні на посту Президента України. А поки що прошу Вас розповісти про одну із найважливіших ключових постатей (скажімо, після Вас та Івана Плюща) - Юхима Зв'ягільського. Сьогодні він фактично керує урядом. Ви, взявши відповідальність за уряд, наскільки я розумію, в деталі управління промисловістю, сільським господарством, всіма іншими галузями не втручаєтесь. Добродій Зв'ягільський "замовляє" музику, розподіляє фонди, кошти. Як Ви на нього вийшли? Він уже пенсійного віку. Ніколи не керував на високому урядовому рівні. За національністю - єврей. Українською мовою нехтує, нею не відповідає, коли до нього говориш по-українськи (очевидно, нашу державну мову зовсім не знає). Ще значною мірою не відзначається високою культурою. Я, наприклад, був вкрай вражений, коли під час нашої короткої розмови у холі перед приймальнею Голови Верховної Ради солідний і досить симпатичний пан Юхим (у гарному чорному, майже до підлоги, пальті) незалежно і незворушно куриє сигарету, а потім несподівано жбурнув її на осяйно-лаковану паркетну підлогу і розтоптав цигарку носком елегантного чорного черевика. "Що Ви робите?" - здивувався я. "Та нічого", - добродушно відповів наш прем'єр-міністр. Чим же він сильний, Леоніде Макаровичу, на Ваш погляд? Я не антисеміт. Мені - хай би і турок керував Україною, але щоб він поважав її мову, культуру, історію..."

"При визначенні курсу державотворення ми повинні керуватися постулатами громадянського суспільства. Інший шлях - хибний і для багатонаціональної України нереальний, а то й небезпечний. У нас багатонаціональна країна. У Франції, скажімо, близько 90 відсотків французів. У нас живе 12 мільйонів росіян. Це треба просто реально рахувати. Не треба ейфорії. Ми маємо будувати громадянське суспільство, де всі люди незалежно від національності почували б себе рівноправними і були українцями не за національністю, а за духом".

"Але такого неможливо досягти".

"Можливо!"

"Наприклад?"

"Ну, скажімо, у США багато національностей, і всі вважають себе американцями. І всі перед прапором американським схилиються, всі виконують американські ритуали. І в нас таке українство можливе. Це реально".

"Ви вважаєте, Україна такою буде?"

"Буде! Інакше не вийде. Якщ тільки поставимо питання - "Українська держава - для українців", то одразу інші національні групи відчують, що це вже не їхня держава".

"І з цієї точки зору Ви зупинилися на панові Зв'ягільському? Він - розумний? Мудрий? Українець за духом?"

"Він - людина з практичним, скажімо, баченням проблем. От сьогодні те, що Зв'ягільський робить, якимось утримує ситуацію в економіці. Це не ринкові механізми. Але ж він не проти ринку. Коли стоять проблеми зими, коли доля економіки вирішується, то він разом зі своїми колегами дає усьому раду - оперативно вирішує поточні проблеми. Інший на його місці міг би не справитись. Він - відповідальна людина".

"Леоніде Макаровичу, а це правда, що коли Ви його запросили керувати урядом, він сказав: "Я очень"

богатий, мої діти дуже багаті, і внукам хватить. Але якщо потрібно, я поработаю".

"Ну, він не так сказав. Він сказав, що йде працювати не за зарплату, бо його гроші не цікавлять. А багатий чи небагатий, він такого не говорив".

"То пана Юхима не зрівняти із добродієм Кучмою, який, знай, залякував народ України, що наша держава ось-ось впаде без Росії? Він мовчки і вміло утримує розпадання, розповзаня?.."

"Так, він працює не за гроші. Я бачу, як він переживає, коли важко щось вирішувати. Він хоче допомогти. Він щиро хоче допомогти Україні вийти із кризової ситуації".

"Ну, а те з цигаркою біля кабінету Івана Плюща незрозуміле. Він сам шахтар з Донбасу?"

"Він був директором шахти. Життєвий шлях пройшов через шахту".

"І там Ви його знайшли?"

"Він же народний депутат. Був помітною фігурою в парламенті".

Любов і відповідальність - два крила Президента

"І останнє запитання, пане Президенте, може, трохи нелогічне в контексті нашої бесіди. Яке б ще запитання Ви хотіли почути від мене?"

"Зараз я скажу, що б хотів почути від Вас. По-перше, щоб Ви знали, я веду з Вами бесіду не як кандидат у Президенти".

"Я це зрозумів, та й мети такої не ставив ні перед собою, ні перед Вами. У нас є рубрика "Прогноз "Української Газети". Ми незалежно ні від кого Вас вважаємо, крім Ігоря Юхновського, Івана Плюща і ще третього - невідомого претендента, можливим і реальним кандидатом. От і все".

"У Вашому прогнозі є одна цікава річ. Ви звертаєтесь до всіх партій і рухів, щоб вони не висували всіх підряд своїх лідерів кандидатами на пост Президента".

"Так".

"І раптом тлумачите цю ідею в дещо іншій площині. Я розумію тут діалектику Вашої газети і Вашого мислення, Вашого підходу. Я їх поділяю в цілому".

"Яку діалектику Ви розумієте?"

"Діалектика - це боротьба протилежностей. З одного боку, Ви кажете "Не висувайте", а з іншого - даєте портрети майбутніх кандидатів".

"Ми кажемо: не висувайте окремо з кожної партії. У нас в Україні тридцять партій. І щоб тридцять кандидатів не було. Це смішно й інфантильно. Ми просимо партії об'єднатися на президентській платформі і відібрати спільно 3-4 претендентів. Легше буде й виборцям орієнтуватися. І гідні визначаться. "Українська Газета" показала приклад - представила трьох потенційних кандидатів. А четвертим, у порожньому квадратику, може бути хтось несподіваний. Хоча б той же генерал-полковник Костянтин Морозов. Ви, Леоніде Макаровичу, будете балотуватися на другий строк?"

"Я щиро Вам скажу, що остаточне рішення прийму після виборів нового парламенту. Якщо вибори парламенту затягнуться (це можливе за такого виборчого закону), одночасно настануть вибори Президента, то може утворитися вакуум влади. Я не зможу повноцінно виконувати функції Президента (а тоді вони стануть ще складнішими) і балотуватися кандидатом у Президенти. Отже, остаточне рішення буде прийняте після виборів парламенту з урахуванням ситуації на той час.

"Ще раз, будь ласка, поясніть свою позицію: з яким парламентом Ви б згодні працювати?"

"Якщо новий парламент буде новим, депутати нові, і нове мислення, і нові підходи, то я тоді подумаю. І друге, що хочу Вам сказати. Після нашої двогодинної бесіди Ви, може, трохи більше мене зрозуміли і відчули, ніж досі... Влада для мене не самоціль".

"Так".

"Може, якісь ниточки нашого спільного погляду на ситуацію, на Україну, її державність і незалежність зійшлися чи то пройшли близько одна від одної..."

"Так".

"Відбуваються ще між людьми близькими і чужими, скажімо, такі переходи енергії, корисний взаємовплив".

"Так".

"То я б хотів, щоб саме Ви поставили наприкінці нашої зустрічі запитання, яке Ви вважаєте після нашої такої тривалої розмови найбільш доцільно поставити".

"Тобто Ви хочете, щоб я Вас запитав про те, що "підказала" мені наша двогодинна бесіда?"

"Так".

"У мене є таке запитання..."

"Будь ласка".

"Як людину я Вас запитаю".

"Будь ласка".

"І людину, яка, я сподіваюсь, я вірю, любить Україну... Чи... Чи..."

"Ви кажіть як є. Як є".

"Чи не втомилися Ви, пане Президенте України, бути Президентом України? Таке в мене раптом виникло запитання. Бо це, я переконаний, - страшна робота! Це навіть не робота! Це не шахта! Може, пекло?.. Як можна витримувати щодобові напруження в такий неймовірно складний, навіть драматичний період історії нашої дорогої України. Я маю на увазі не тільки фізичні сили. А як душа, як мозок, в якому повинні повсякчас народжуватися, прийматися життєдайні, а то й доленосні рішення... Постійно ще напади з усіх боків... Чи Вам не страшно жити? Можливо, я багато і трохи заплутано зараз кажу..."

"Ні, ні, я все розумію. Дуже вдячний Вам за це важливе для мене як людини і Президента запитання. Я охоче на нього відповім. По-перше, таке формулювання, як "стомився", для Президента не підходить. Президент, який відповідає за державу, за народ, а народ за нього (це ж взаємно), має виходити з іншого: чи доцільно сьогодні в цій ситуації бути Президентом, чи недоцільно. Чи він зможе зробити ще щось, чи вже досягнув тієї межі, коли не здатний позитивно діяти, враховуючи ситуацію, що склалася. Тоді він має приймати рішення, зважаючи не тільки на фізичний стан, духовні сили, а й на політичну ситуацію. Я відчуваю тиск з усіх боків, мене обстрілюють, змагаються у хамстві, хочуть заробити собі капітал на критиці Президента. Та це вже не критика, а цькування. Особливо відзначаються деякі нардепи, окремі газети. Але це на їхній совісті. Я чесно служу Україні. Інша справа, що не все можу зробити".

"Мабуть, тому, що ці сили живляться любов'ю до Батьківщини, рідної землі, рідного народу, рідної мови, до України. Чи так це?"

"З людської точки зору це так. Але я знаю одне. Сьогодні, якби я взяв і заявив: "Я стомився, я йду", - я не хочу драматизувати, - то яка б тільки почалася боротьба. Я навіть не знаю, чи утрималася б Україна від зіткнення різних сил. Адже у нас сьогодні мир. І все переборемо, якщо не допустимо насилля".

"Якби Ви заявили про відставку?"

"Якби я заявив... Завтра почалося б: нема Президента, треба обирати Президента, треба обирати парламент. І все життя б розпалося. Президент, треба мати на увазі, обраний народом, і він є силою, яка втримує ситуацію".

"Отже, Вас втримує... любов до Укра-їни!"

"Відповідальність перед Україною".

"Відповідальність, на мій погляд, це дуже широке поняття".

"Але хіба можна не любити свою землю, свою Батьківщину! Та для політичного діяча поняття "любов" не носить того навантаження, яке Ви в це слово вкладаєте. Для політичного діяча основою його життя є відповідальність. Я відповідаю перед народом за те, щоб був мир, був спокій, щоб будувалася держава, щоб життя людей стало кращим, щоб я міг подивитися кожному у вічі і сказати, щоб ми це зробили разом з вами, щоб ми подолали дорогу випробувань, страшенну, скажімо, силу поклали, але вистояли. Ось ми є! Це - моя відповідальність перед народом. А ось любов моя як людини, не як Президента, як українця до своєї землі настільки велика, щоб я її ні з чим не можу порівняти. От де б я не був, я думками живу з рідним домом. Я приїжджаю до своєї річки, і мене наповнює щастям і радістю кожен її камінець, якого я можу, здається, навіть із заплющеними очима знайти".

"Яка "своя річка" у Вас?"

"У Кончі-Заспі. Старе річище Дніпра. Я знаю там, де яке коріння, де яка глибина, де можна купатися. Це все моє. Це клапчик моєї землі. Це моя земля, це моя трава, це моя вода. Це моя хата. Оце моє. Не моє особисто. Але це моє. Це моє життя. Я куди не приїду в зарубіжній країні, там може бути мальовничо, але воно все мені чуже, воно не в моїй душі, не в моєму серці живе. Як ото власна квартира і невідомий готель. У квартирі я знаю: вимикач - тут, я підняв руку, спалахнуло світло. А в нашій хаті - ходжу інколи в кімнатах готелю й довго шукаю, як ввімкнути світло. Любов до рідного - в кожній людині. Це рідне - клітинка мого життя, моїх думок і надій. Вона приросла до мене. Це

все - почуття як людини".

"Леоніде Макаровичу, вибачайте, що зараз хочу високе звучання нашої розмови дещо знизити".

"Будь ласка".

"Але від цього попереднє звучання не втратить своєї сили і свого значення, бо ми встановимо, я сподіваюся, істину. Йдеться про одну чутку, зв'язану саме з отими "моя хата", "моя трава"... Люди, як кажуть, балакають про Вас, і рот їм, вважаю, можна "закрити" тільки правдою".

"Слухаю Вас".

"Я про це чув у перукарні, я це чув у тролейбусі... Одні люди обурюються, що Ви десь по телебаченню заявили, ніби Ваша мама купила хатку в Канаді, а другі сердито стверджують, що Ви купили хатку для своєї мами. Де він, мовляв, долари бере, де мама бере?"

"Я вперше про це чую, але добре, що Ви сказали. Моя мама все життя була надзвичайно бідною людиною. Я Вам розповім... Я нікому про це ніколи не розповідав, та Вам скажу..."

"Так".

"Я не був у ту хвилину, коли мама померла".

"Який це рік?"

"Вісімдесят перший. Я не був... Коли мені повідомили, що мати померла, я відразу приїхав. Вітчим сидів у хаті і плакав. Він мені каже: "Льоню, оце я тобі таке скажу, що аж важко казати. Оце - каже - вийшла мати з хати вранці курчатам дати їсти, нагнулася і впала. Але встигла вимовити одну тільки фразу: "Гроші в подушці".

А Ви знаєте, я їй переказував зі своєї зарплати якусь частину грошей, вона ж їх, виявилося, ховала в подушку. Вона до цього ніколи не мала грошей. Тим більше багато грошей. Вона не бачила цих грошей. І вона ховала їх. А коли зрозуміла, що помирає, злякалася, що помре і ніхто вдома не знатиме, де ті гроші. Останні слова сказала: "Гроші в подушці". А тих грошей було аж 500 рублів. Яку могла купити мати хату в Канаді? Так само і в мене. Які зараз гроші, щоб купити дім за кордоном? Я так зараз думаю: звідки тут чутки пішли? Коли я був у Канаді з візитом..."

"Так це ж давно".

"Ну, так, ще як Головою Верховної Ради був. Але чутки, знаєте, несподівано з'являються. Так ось, коли був у Канаді, то якийсь українець (я зараз уже не пам'ятаю його прізвища, це може сказати Левко Лук'яненко) подарував Україні хату із подвір'ям для посольства".

"В самому Торонто?"

"Десь під Торонто. Документи я офіційно передав нашому посольству. Я тільки не знаю, чи хату передав господар, бо потім чув, що він нібито передумав. Подробиць не знаю".

"Ясно. І добре, що Ви пояснили. Тепер пліток не буде".

"Це звичайна провокація, хтось свідомо розпускає чутки. Це також політична боротьба. Я ще чув, що нібито маю і в Швейцарії якусь дачу. Я навіть "давав пояснення" через газету для запорізького голови профспілок, від якого надійшов до мене офіційний лист, мовляв, народ козацького краю хоче знати правду. Тобто хтось свідомо складає навколо Президента якісь брудні інформації. А візьміть оте, що "Мегаполіс" надрукував недавно".

"Так, мені показував керівник Вашої інформаційної служби Володимир Шляпошников інтерв'ю із священником, який живе за кордоном і обвинувачує Вас, як "живий свідок", у так званих "темних справах" із церквою".

"Я ніколи того священника не бачив і не знав. Є люди, які не вибирають засобів у досягненні мети... Але це вже сфера моралі, честі, гідності. Сподіваюся, що люди розберуться, де правда, а де кривда".

"Він переплутав і дітей Ваших. Пише, що у Вас є дочка, а Ви маєте сина".

"Ото ж такий свідок-знавець. Виконував чийсь замовлення".

"А Ви з Філаретом дружили..."

"Я - з ним знайомий?.."

"Може, справді хрестили не "дочку", а сина?"

"Ні, не хрестив. А я хрещений з дитинства. І дружина хрещена".

"Все, Леоніде Макаровичу, це питання ми з'ясували, і нехай люди знають правду від Вас самого. Повернемося до завершення нашої розмови. Ми говорили з Вами про любов і відповідальність".

"Та й навіть візьмімо людський обов'язок. Ось просте питання: розлучаються сім'ї. Є любов, а нема відповідальності перед дітьми, перед тим, що ти взяв на себе життя малої дитини і ти маєш її нести, винести, викохати, а потім сказати: оце я вам дав, люди, нового громадянина, який буде захищати нас і нашу землю до кінця. Оце моя відповідальність".

"Але є такі діти-громадяни, які не мають самі відповідальності перед тими, хто їх виростив, викохав, виховав. Вони тільки люблять себе і свою любов. Що тоді?"

"Ви маєте на увазі політиків?"

"І політиків, і простих смертних, які вважають себе тільки геніями і королями й королевами".

"Це, повірте мені, люди без майбутнього, це звичайні невдахи в житті. Бувають винятки. Баласт суспільства. Для політика ж головне - відповідальність".

"Леоніде Макаровичу, я бажаю, щоб ця відповідальність ніколи не зраджувала і не залишала Вас, щоб вона була завжди з Вами і з кожним українцем. В цьому, справді, сила і Президента, і самого українця, і нашої України. Щиро вдячний за зустріч. Вона була корисною для мене як редактора і, звичайно, наших читачів, які краще Вас пізнали і, можливо, зрозуміли "ходи", шляхи Вашої політики".

"Мені теж було цікаво і корисно поспілкуватися. Я Вам, пане головний редакторе, і "Українській Газеті" бажаю успіхів".

"Щиро дякую".

Українська Газета. - 1994. - 6-19 січня. - С. 1, 2;
20 січня - 2 лютого. - С. 2;
3 лютого - 16 лютого. - С. 2, 3;
17 лютого - 2 березня. - С. 2;
3 березня - 16 березня. - С. 2, 3.